

LUGÂT-I MANZÛME-İ NÛRIYE BERÂY-I TERCEME-İ LISÂN-I RUMİYE ÜZERİNE*

Gökhan ÖLKER**

ÖZET

Yüzyıllarca birlikte yaşayan toplumlarda bunun tabii sonucu olarak dil etkileşimi yoğun şekilde görülmektedir. Bir arada yaşama, ticaret, siyaset, kültür ilişkileri, savaşlar aynı din çevresi içinde bulunma gibi değişik etkenler diller arasında sözvarlığı açısından alışverişlere yol açmakta, en başta kelime hazinesi olmak üzere, ilişkilerin artışıyla birtakım ses, yapı ve söz dizimi öğeleri dilden dile geçebilmektedir.

Bu etkileşimin yanında eski dönemlerde şiir, hafızada kolay kalması sebebiyle eğitim alanında bir öğretim yöntemi olarak çok fazla kullanılmıştır. Araplar ve Farslar gibi Türkler de edebiyat alanından başka tefsir, fıkıh, akait, hadis, tezkire, gramer, tarih, astronomi, musiki, tıp gibi alanlarda da manzum eserler telif edilmiştir. Bunun da esas sebebi, manzum olarak yazılan eserin vezin ve kafiye gibi birtakım ahenk unsurlarını taşımış olma özelliği ile okumayı zevkli bir faaliyet haline getirmesi ve okunan metnin hafızada daha kolayca kalmasını sağlamasıdır.

Coğrafya olarak geniş bir alana yayılan Osmanlı İmparatorluğu birçok milleti bünyesinde barındırmıştır. Farklı din ve dillere sahip olan bu milletler arasında Rumlar da kendi din ve dilleriyle bu çeşitlilikte yerlerini almışlardır. Rumların kendi dillerini korumak ve öğretmek amacıyla birçok eser kaleme aldığı görülmektedir. Geçmişte muhtelif ilimlerin temel bilgilerini şiirle kavratma geleneği, yabancı dil öğretiminde de giriş niteliğinde olmak üzere, manzum sözlükler yoluyla uygulanmıştır.

Biz bu çalışmada kısaca manzum sözlüklerden ve Osmanlı imparatorluğundaki Rumca Türkçe ilişkisinden ve dil etkileşiminden bahsedeceğiz. Sonra da Lugât-i Manzûme-i Nûriye Berây-ı Terceme-i Lisân-ı Rumiye'yi tanıtacağız.

Anahtar Kelimeler: Lugât-ı Nuriye, Hanyalı Nuri, manzum sözlük, Girit, Rumca-Türkçe sözlük

* Bu çalışma VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayında sözlü bildiri olarak sunulmuştur (24-28 Eylül 2012).

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

**Yrd. Doç. Dr. Konya Necmettin Erbakan Ün. Ahmet K. Eğitim Fak. Türk Dili ve Ed. Eğt., El-mek: golker@gmail.com

ABOUT TO LUGÂT-I MANZÛME-İ NÛRİYE BERÂ-Y-I TERCEME-İ LİSÂN-I RUMİYE

ABSTRACT

Language interaction is normally common in societies in which there are communities with different languages living together. Different factors such as living together, commerce, politics, cultural relations and wars cause changes of linguistic systems in languages. As relations increase, phonological, morphological and syntactic aspects of languages interact with each other.

In addition to this interaction, poems have been largely used as a teaching method in educational area on accounts of that it could be learnt by heart rather easily. Turks compiled works in areas of tafsir, fiqh, aqait, hadith, tazkirah, grammar, history, astronomy, music and medicine like Persians and Arabs. The reason of this is that works in prose have some qualities such as rhyme which include harmonic aspects and this makes reading much more enjoyable.

The Ottoman Empire, which expanded to a large deal of territories geographically, consisted of a lot of nations. Among these nations which had different languages and religions was Greeks with their own religion and language. It is seen the Greeks made a lot of works in order to protect their language and teach it. The tradition teaching with poetry of the fundamental knowledge of certain sciences were carried out by means of poem dictionaries. This is primary level in the teaching foreign language.

In this study, briefly, we will mention about verse dictionaries and Greek – Turkish relation / language interaction in Ottoman empire. After we will try to introduce Lugât-i Manzûme-i Nûriye Berây-ı Terceme-i Lisân-ı Rumiye.

Key Words: Lugat-ı Nuriye, Cretan Nuri, Crete, Greek-Turkish dictionary, verse dictionary

Giriş

Herhangi bir sebeple iletişim halinde olan iki kültürün dillerinin de birbirini etkilemesi kaçınılmazdır. Aynı dil ailesi içerisinde olan dillerde bu etkileşim daha çabuk ve farklı boyutlarda olurken farklı dil ailesinden iki dilin karşılaşmasında da etkileşim karşılaşmanın türüne göre değişebilmektedir. Aynı dini inançlara sahip olmak, aynı coğrafyayı paylaşmak, ekonomik ilişkiler gibi dillerin hangi çerçevede karşılaştıkları etkileşimin türünü ve boyutunu değiştirmektedir. Örneğin birbirinden farklı A dili ve B dili aynı coğrafya üzerinde ortak yaşamak zorunda kaldıklarında etkileşim kültürlerin gücüne göre birkaç boyut da gerçekleşmektedir. Bunlar; güçlü kültür dili veya yönetici dili olan A dilinin B dilini 1-bazı ses ve ekler boyutunda 2- kelime boyutunda 3- tamamıyla B dilini yok etmek şeklinde ortaya çıkmaktadır.¹

¹ Daha geniş bilgi için bk. BRENDEMOEN, Brent (1999), "Greek and Turkish language encounters in Anatolia", Language encounters across time and space. Studies in language contact. Eds. Brent Brendemoen, Elizabeth Lanza and Else Ryen. Novus folag Oslo, 353-378.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Bu etkileşimi hızlandıran faktörlerden biri belki de en önemlisi ötekinin dilini öğrenme ihtiyacıdır. Türk milleti tarih boyunca birçok milletle kültür alışverişinde bulunmuş bu da kaçınılmaz olarak kendini dilde çok somut bir şekilde göstermiştir. Bilhassa Osmanlı devleti gibi bünyesinde birçok milleti barındıran imparatorluklarda hâkim milletin dilinin yanında kendisine tabi olan diğer milletlerin dili de imparatorluk bünyesinde kendisine yaşam alanı bulmuştur. Bu ortak yaşam karşılıklı anlaşılabilirlik için toplumları birbirlerinin dilini öğrenmeye ve kendi dillerini öğretmeye itmiştir. Bu konuda birçok eserler kaleme alınmıştır. Bu eserler arasında hiç şüphesiz ilk akla gelenler sözlüklerdir. Bu sözlükler mensur tanzim edildiği gibi manzum olarak da düzenlenmişlerdir.

Yabancı dil öğretiminde şiir ahenk unsurlarından dolayı akılda kalıcılığı daha kolay olduğu için geçmişten beri bir öğretim yöntemi olarak kullanılmıştır. Hatta ötekinin dilini bildiğini göstermek için iki dilli şiirler söylenmiştir. Bu konu divan edebiyatında “telmi” adıyla bir sanat olarak ele alınmaktadır. *İbn-i kemal, Mevlana, Fuzuli, Recaizâde gibi edebiyatımızda yer etmiş bir önemli şahsiyet bu tarz şiirler yazmaktan kendilerini alamamışlardır* (Öztürk 2003).

Edebiyatımızda Manzum Lügat

Dil etkileşimin yanında, dil öğreniminin süresini kısaltmak, dil öğrenimini kolaylaştırmak ve yabancı dilin kelimelerini karşılıklarıyla birlikte ezberletmek gibi amaçlarla kaleme alınmış manzum sözlükler klâsik dil öğretiminde bir ders kitabı olarak okunmuş ve okutulmuştur (Öz, 1996: 55).

Manzum sözlük ve gramere dair ilk örnekler Arap dalciler tarafından Arapçanın öğretimi için verilmeye başlamıştır. İsmail b. İbrahim b. Muhammed er-Rib’î (öl. M. 1087)’nin Kaydu’l-Evâbid adlı eseri manzum Arapça sözlüktür. Zemahşeri’nin M. 1119-20’de yazdığı el-Mufassal’ı Cemâleddîn Ebî Abdullah Muhammed b. Mâlik b. Muhammed et-Tâ’î (öl. M. 1274)’nin Teshîlü’l-Fevâ’id ve Tekmiletü’l-Makâsîd’ı manzum gramer kitaplarıdır. Edîb Natanazzî (öl. M. 1106)’nin Düstûru’l-Lüga, Arapça-Farsça olup Farslara Arapça öğretmek amacıyla tertip edilmiştir. Arapçanın gramerine dair bilgileri de nazmen ihtiva etmektedir. Bedrüddîn Ebû Nasr Mes’ûd b. Ebî Bekr el-Ferâhî tarafından (öl. M. 1242-43) M. XIII. yüzyılda yazılan Nisâbu’s-Sıbyân iki dilli manzum sözlüklerin tertibi bakımından ilk örneğidir. Bu eserde, 1222 Arapça kelime 1088’i Farsça karşılıklarıyla 134’ü de yalnızca Arapça olarak nazmedilmiştir. Arapça öğretmek için okutulan ve ezberletilen eser özellikle İran, Anadolu, Türkistan ve Hindistan’da rağbet görmüştür (Öz, 1996: 52, 53)

Manzum sözlüklerin Anadolu sahasındaki ilk örnekleri ise Arapça-Farsçadır. Şükrullah b. Şemsüddîn Ahmed b. Seyfüddîn Zekeriyâ tarafından M. 1242-43 yılında yazılan Zühretü’l-Edeb ilk örnektir. (Öz, 1996: 54), Bu yolda Türkçe ile karşılıklı olarak yapılan ilk manzum sözlük ise Arapça-Türkçe olan Ferišteoğlu Lügati’dir (Muhtar, 1993; Çağırın, 2000). Bundan sonra ise Şemsî’nin Cevâhirü’l-Kelimâtını (İlhan, 1997), Şeyh Ahmed’in Nazmu’l-Leâlini (Gülhan, 2005), Fedâî’nin Tuhfe-i Fedâîsini (Yakar, 2007), Âsım’ın Tuhfe-i Âsım’ını (Dursun, 2005), Vehbî’nin Nuhbe-i Vebîsini (Yurtseven, 2003), Mehmed Fevzî’nin Tuhfe-i Fevzîsini ile Subha-ı Sıbyân’ını (Kılıç, 2006) ve Mahmûdiyye’yi (Ölker, 2009a) sayabiliriz.

Arapça-Türkçenin dışında Farsça-Türkçe olarak da birçok manzum sözlük kaleme alınmıştır. Konyalı Hüsam b. Hasan’ın Tuhfe-i Hüsam (M. 1399- 1400) adlı eseri Sultan Orhan Bey adına nazmedilmiştir (Öz, 1996: 111), Mevlavî şeyhi Muğlalı Şâhidî İbrahim Dedenin Tuhfe-i Şâhidîsi (Öz, 1999; İmamoğlu, 2005; Kılıç, 2007b), Sümbülzade Vehbî’nin Tuhfe-i Vehbîsi (Küleççi ve Karabey, 1990; Kılıç, 2007a), Ahmet Remzi Akyürek’in Tuhfe-i Remzîsi (Karaismailoğlu, 1990; Kartal, 2003), Lâmi’î Çelebi’nin Lügat-ı Manzûmu (Öztahtalı, 2004) bu bağlamda ele alınacak sözlüklerdir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Arapça ve Farsçanın dışında diğer bazı dillerde de eserler kaleme alınmıştır. Ahmed Fevzi Kîsedârzâde tarafından yazılmış olan Türkçe-Rumca Tuhfetü'l-'Uşşâk (Ölker 2009b), Yusuf Hâlis Efendi tarafından yazılmış Türkçe-Fransızca Miftâh-ı Lisân (Kırbıyık, 2007; Çınar, 2007), Mustafa Sabri tarafından yazılmış Türkçe-Bulgarca Tuhfe-i Sabri An Lisan-i Bulgarî, Refi' Kalayı'nin Lügat-ı Ermeniyesi, Bosnalı Üsküfî'nin Boşnakça-Türkçe Makbûl-i Ârifi bunlar arasında sayılabilir.

Türk-Rum Münasebeti

1. Anadolu'da Türk - Rum İlişkisi

Türklerin Anadolu'ya çok daha önceki dönemlerde geldiklerine ve yerleştiklerine dair bazı veriler bulunmakla birlikte, bu coğrafyanın Türkleşmesi 11. yüzyıldaki Oğuz fetih hareketleriyle şekillenmiştir. Takip eden yüzyıllarda, hızla artan bir şekilde Türk nüfusunun yoğunlaştığı ve demografik yapıyı kendi lehine değiştirdiği görülür. 12. yüzyıldan itibaren bölgenin "Türkiye" diye adlandırılması da bu yeni durumu yansıtmaktadır.

Demografik yapının değişmesi Bizans döneminden gelen Ortodoks Rum hakimiyetini yok etmiş, yerine Müslüman Türk hakimiyetini getirmiştir. 1453'te İstanbul'un ve 1461'de Trabzon'un Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesiyle bu hakimiyet son şeklini almıştır (Vahapoğlu, 1992: 16).

Bizans idaresinin tebasına karşı olumsuz uygulamaları sonucunda Rumlardan ve diğer gayrimüslimlerden İslam'a geçişler olmuştur. Bu da Anadolu'daki Müslümanların çoğunlukta olma durumlarını daha çok sağlamlaştırmıştır. Ancak Anadolu'daki Hristiyan toplumlarından hiçbirinin yok olduğu söylenemez. Bu geçişler Anadoludaki mevcut demografik yapıyı etkileyecek bir seyirde olmamış, Anadolu birinci dünya savaşına kadar müslüman ve müslüman olmayanların karışımından oluşan bir nüfusa sahip kalmıştır (McCarthy, 1998: 1).

2. Girit'te Türk Rum İlişkisi

Girit Yunanistan'ın 13 idari bölgesinden biridir. Yunanistan'ın en büyük, Doğu Akdeniz'in Kıbrıs'tan sonra ikinci büyük, Akdeniz'in beşinci büyük adasıdır. Girit Ege Denizi'nin güney sınırlarını belirler ve yüzölçümü 8,336 km²'dir. 2005 itibariyle nüfusu 650,000'dir. Adanın uzunluğu 260 km olup, genişliği ise Diyon burnu ile Litinon burnu arasındaki 60 km'lik en geniş mesafeden, doğu ucundaki Yerapetre kıstağında sadece 12 km'lik bir mesafe arasında değişmektedir. Girintili çıkıntılı sahil şeridinin toplam uzunluğu 1,000 km'ye ulaşmaktadır. Yunanistan anakarasının yaklaşık 160 km güneyinde yer alır. (<http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/girit> 08.08.2012)

Türklerin Girit adası ile ilişkileri 1341 yılında Aydınolu Gazi Umur Bey'in adaya düzenlediği baskınlarla başlamış, 1669 yılında köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın Kandiye'yi zapt etmesiyle adanın fethi tamamlanmıştır (Bilgehan, 2011: 2-8).

Önemli jeopolitik konumundan dolayı ada, her zaman Akdeniz devletlerinin ilgi odağı olmuştur. Osmanlı devleti adayı fethettikten sonra burada kalıcı olabilmek adına büyük bir iskân ve imar politikası gütmüştür. Hanya'nın içinde 1875 yılında 11 cami, 5 tekke, 1 medrese, 9 çeşme, 2 sebilhane, 2 muvakkithane varken sadece 17 yıl sonra 1892-3 tarihli salnameye göre 24 cami, 6 mescit, 14 tekke, 1 medrese, 9 çeşme, 2, sebilhane, 2 muvakkithane, bir hastahane bulunmaktadır (Kara, 2006: 16).

1800 yıllarında Girit'in nüfusunda 200 bin Türk ve 150 bin Rum yaşamakta iken Yunanlıların sinsi ve aşikâr uygulamalarıyla oluşan göçler sonucunda 1896'da Türklerin nüfusu 80

bine düşmüş ve 1923 mübadelesinde adada kalmış olan son 35 bin Türk de ayrılarak adanın tamamı Yunan yönetimindeki Rum nüfus halini almıştır (Bilgehan, 2011: 15).

Ortodoks Rumlar, Osmanlı ülkesinde ayrıcalıklı bir etnik gruptu. Ortodoks kilisesinin de imparatorluktaki imtiyazı nedeniyle Yunan dili ve eğitimi bir engelle karşılaşmadan yaşayabiliyordu. (Ortaylı, 2006: 62) Anadolu sahasında Arapça ve Farsçadan sonra belki de en fazla eser verilmiş yabancı dil Rumcadır. Ders kitapları, gramer kitapları, sözlükler, edebî ve bilimsel kitaplar, gazeteler ve bilumum yazılı materyale ait her neviden örnekler Rumca olarak yayımlanmıştır. Konumuz itibarıyla biz burada sadece manzum sözlüklere değineceğiz. Rumca olarak yazılmış manzum sözlükler arasında Yusufyan Han'ın *Tuhfe-i Rumi*'si (1783), Fevzi Kisedarzade'nin *Tuhfetü'l-Uşşâk*'ı (1817), ve Nuri Osman Hanyavî'nin *Lugât-ı Manzûme-i Nûriye Berây-ı Terceme-i Lisân-ı Rumiye* (1797) ile *Tezyil-i Nûriye*'si (1809) bunlar arasındadır (Ölker, 2009b: 860)

Biz bu çalışmamızda Lügat-ı Nuriye olarak kısaltacağımız Nuri Osman Hanyavî tarafından kaleme alınan Lügat-ı Manzûme-i Nûriye Berây-ı Terceme-i Lisân-ı Rumiye ile Tezyil-i Nûriye'yi tanıtarak hakkında bilgi vereceğiz.²

Lügat-ı Nuriye'nin bilinen üç nüshası vardır. Bunlardan ikisi Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde Yz.209/1 ve Yz.A 193 numaralarıyla kayıtlıdır. Birinci nüsha yarı harekeli şekilde nestalik olarak kaleme alınmıştır. 1b-22a varakları arasında her sayfa on yedi satırdır. Çoğunlukla çift sütun olmakla birlikte yer yer tek sütuna döndüğü de görülmektedir. 193 numaralı ikinci nüsha ise temiz bir nesih ile harekeli olarak kaleme alınmıştır. Rumca kelimelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiş, 30 varaktan ibarettir. Her varak 15 satır ve bazen tek sütun olsa da çoğunlukla çift sütun halindedir. Üçüncü nüsha ise Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde Lügatı Türkî Talat 39 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Bu son nüsha henüz elimize geçmemiştir. Bu yüzden çalışmamız Türk Dil Kurumunda bulunan iki nüshayı kapsamaktadır.

Çalışmamızın devamı niteliğinde olan Tezyil-i Nuriye'nin de üç nüshası vardır. Bunlardan ikisi yine Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde Yz.209 ve Yz.A 193 numaralarıyla kayıtlıdır. Her iki Tezyil de Türk Dil Kurumunda bulunan ve yukarıda adı geçen Lügat-ı Nuriye'lerin devamı niteliğinde olduklarından ve aynı yazma eser içinde bulduklarından fiziksel olarak o metinlerden bir farklılık arz etmemektedirler. Sadece 209 numaralı nüsha 12 varaktan, A 193 numaralı nüsha ise sondan 103 beyit eksik olmak kaydıyla 11 varaktan oluşmaktadır. Üçüncü nüsha ise Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesinde 1876/4 arşiv numarasıyla kayıtlıdır.³ Talik olarak kaleme alınmış bu nüshanın her sayfası on beş satırdan oluşmaktadır. 19 varaktan oluşan nüsha bazen tek bazen de çift sütunludur. Rumca kelimelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Sondan eksik olan Tezyil nüshası hariç incelediğimiz bütün nüshaların sonunda tarih beyti ile beraber rakamla da bir tarih vardır. Lügat-ı Nuriyeler 1212/1797-1798 tarihinde, Tezyiller ise bun dan 12 yıl sonra yani 1224/1809-1810 tarihinde yazılmıştır. Yine bütün nüshalarda tarihten önce kırmızı mürekkeple Nuri adı geçmektedir.

²Bugüne kadar eser üzerinde Hacettepe Üniversitesinde bir lisans tezi hazırlanmış (Erik 1982); bir de hakkında bildiri sunulmuştur (Günşen 2009).

³ Bu nüsha birçok kaynaktan 1876/2 arşiv numarasıyla geçmektedir. Ancak 1876/2 arşiv numarasında kayıtlı eser Ahmet Fevzi Kisedarzâde tarafından kaleme alınan Tuhfetü'l-Uşşâk adlı farklı bir Türkçe-Rumca manzum sözlüktür.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Nuri Osman Hanyavî

Nuri Osman 1181 (1767-68) yılında Hanya'da doğmuştur. Dedesi Osman Emin Efendi, babası Ahmet Beydir. Nuri Osman 1800 yılında Hanya muhafazasına memur yerli Yeniçeri ocağının tımarlı kâtibi olmuş ve uzun bir süre bu görevde bulunmuştur (Kurtoğlu, 2006: 15-16).

Şiirlerinde Nuri mahlasını kullanan şair hakkında yazılan iki tercüme-i hâl öğrenim durumu hakkında bilgi verirken onun çok iyi yetiştirildiğine değinmişlerdir (Aydın 2009: 181).

Nuri, 18 Safer 1230 / 30 Ocak 1815 tarihinde pazartesi günü Hanya'da vefat etmiştir. Vefatına Hanyalı Vehbi aşağıdaki tarihi düşmüştür.

Seb'a-i seyyâreveş geldi mücevher târîhi

Lücce-i Nûra gark ola o rûh-ı enverî (Aydın, 2009: 180)

Nurinin Divan (Aydın 2009), Tezkire-i Şu'ara-yı Cezire-i Girid (Kurtoğlu 2006), Tarikü'l-İhtisar, Tarih-i Girid ve Lugât-i Manzûme-i Nûriye Berây-ı Terceme-i Lisân-ı Rumiye ile Tezyil-i Nûriye olmak üzere bilinen altı eseri vardır.

Lugât-i Manzûme-i Nûriye Berây-ı Terceme-i Lisân-ı Rumiye ve Tezyil-i Nûriye

Lügat-ı Nuriye'ni giriş kısmı aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilün* vezninde mesnevi nazım tarzıyla yazılmıştır. Manzum sözlük geleneğine uyularak *hamdele* ve *salvele* ile bir giriş yapılmıştır. On dört beyitlik hamdele ve on üç beyitlik salveleden sonra sebep-i telif başlığı atılarak Lügat-ı Nuriye'nin yazılış hikâyesi kaleme alınmıştır.

Nuri Osman sebep-i telif kısmından önce Hanya'da konuşulan dilin Rumca olduğunu belirterek, eserin yazılış hikâyesine geçmeden, kendi eserinin gerekliliğini okuyucuya sezdirmek istemiştir.

Çünkü Rûmîdir Giridde söylenen

Müptelâdır bu dile hep merd ü zen

Bâ-huşûş köylerde Türkçe yok bilür

Mûmin ü tersâda Rûmî söyleşür

Bilmeyenler dinledikçe meyl ider

Ezber eyler ba^czını ğâyet sever

Daha sonra ise eserin asıl yazılış sebebine geçer. Nuri, sebep-i telifini *dedi-dedim* şeklinde manzum bir konuşma üslubuyla ele almıştır. Ahbabından olan bir kişinin Nuri'den Şahidi tarzında Rumca bir lügat yazmasını istemesiyle başlar.

Şöyle teklif itdi ibrâm eyledi

Meyl mâ-fi kâlbîn i^clâm eyledi

Didi kim ey Nûr-i nazm-âşinâ

Eylerem redditme sizden bir recâ

Şâhidî tarzında bir manzume yap

Lehçe-i Rûmîde olsun bir kitâb

Nuri Rumcanın kaba ve galatlarla dolu bir dil olduğu, nazma gelmeyeceği gibi sebeplerle arkadaşının bu isteğini geri çevirir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Didim ol dem cem' a hiç şâyân degil
Yazmağa hıfz itmege çübân degil
Bu Giridin Rümîsidir pek kaba
Hil'at-i nazma degil kaç'an sezâ
Hep gâlaştır hep gâlîz elfâzı hep
Ba'z-ı terkibâti hâric ez-edeb
Ancak dostu yazması için ona ısrar edince,
Didi kim gâlîzden ol me'mûn olur
Nazma geldikde hemân mevzûn olur
Nuri, bir müslümanın gayri-müslim dilini taklit etmesinin ayıp karşılanacağını söyler.
Didim ammâ 'aybdır kim müslimîn
İde taklîd zebân-ı kâfirîn

Bunun üzerine Mevlana'nın da eserlerinde yer yer Rumca beyitler yazdığını dile getiren dostunun elinden kurtulamayacağını anlayan Nuri, sonunda eseri yazmayı kabul eder.

Didi kim bilmez misin burhân-ı 'aşk
Muhtedâ-yı evliyâ sultân-ı 'aşk
Menba'ı irfân ve deryâ-yı 'ulûm
Sırr-ı Mevlâ Hazret-i Molla-yı Rum
Mesnevisinde buyurmuş İlya
Bir mahallinde daxı İstafilya
Ba-husus divanlarında pek güzel
Var nice Rumi gazeller bi-bedel
Nice rumiyyü-l-'ibare varidat
nakl ider hünkârdan bazı i'ikat
Kudretince sen de terk it bir eser
Var-ısa destinde 'âlemde hüner
Gördüm ol yarın elinden yok halas
Bendeye olmuş idi mahbub-ı hâs
Tuhfe bir kandil ikaz eyledüm
A'ni bir Nuriye icad eyledim

Dostunun ısrarıyla eseri yazmaya karar veren Osman Nuri, hicri 1212 (1797-98) yılında, bir hafta içinde Lügat-ı Nuriye'yi bitirir.

Bu bimeal asardır amma ki sehl-i mümteni'
Bir hafta içre eyledim nazmına kasd u ihtimam

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Nuri, yukarıdaki sebep-i teliften de anlaşılacağı gibi bu eseri pek yazma taraftarı değildir. Ancak rica eden dostunu kıramadığı için yazmak zorunda kalmıştır. Buna rağmen bir müslümanın gayrimüslimin dilini taklit etmesini pek de uygun görmemektedir. Bu yüzden her ne kadar sehl-i mümteni' bir eser olduğunu söylese de hatime bölümünde iki yerde bu eserin anlamsız ve boş olduğunu dile getirmektedir.

Bu bimeal asardır amma ki sehl-i mümteni'

Bir hafta içre eyledim nazmına kasd u ihtimam

.....

Rumi lügatdir bu Giridin ıstılahıyla pür

Bir nazm-ı ma-la ya' nidir ma'zur ola 'inde'l-kiram

Tezyil-i Nuriye'nin yazılış hikâyesini ise Nuri Osman şöyle anlatmaktadır: Lügat-ı Nuriye'nin yazılışından yaklaşık üç dört sene sonra bir gün Seyfeddin Efendi namında bir dostunun meclisinde otururken söz Lügat-ı Nuriye'den açılır. Eser hakkında çok güzel sözler söylenir, hatta Nuri Osman'a birkaç beyit okutturulur. Nuri Osman aldığı bu iltifatlardan oldukça memnun olur. Ancak yer yer de sıkılmaktadır. Çünkü yazdığı eserde birçok hata olduğunu kendi dahi bilmektedir. Bu yüzden bazı hataları düzelterek okur. Ancak bu durumdan rahatsız olan Nuri hem eserinin hatalarını düzelterek hem de eksik gördüğü yerleri tamamlayacak bir zeyl yazmağa karar verir. Hicri 1224 (1809-10) senesinde on iki günlük bir mesai ile zeylini tamamlar.

Tezyil-i Nuriye adını verdiği bu çalışmasına Nuri Osman 29 beyitlik sebep-i telif niteliğinde bir giriş yazmıştır. Yukarıda zeylin yazılması ile ilgili söylediğimiz sebepler ve ayrıntılar bu giriş bölümünde ele alınmıştır. Yazıyı fazla uzatmamak için zeylin giriş bölümünü buraya almıyoruz.

Buradan sonra söyleyeceklerimizde Nuri Osman Hanyavî'nin 1212 (1797-98) yılında meydana getirdiği Lügat-ı Nuriye'yi ve bundan on iki yıl sonra 1224 (1809-10) yılında kaleme aldığı Tezyil-i Nuriye'yi bir bütün olarak ele alıp değerlendirmelerimizi tek bir eser olarak yapacağız. Yeri geldikçe iki eser arasındaki dikkat çekici farklılıklara değineceğiz.

Eser, giriş ve hatime bölümleri hariç toplam 50 kıta, bir terci-i bend bir de müstezattan oluşmaktadır. Her kıtanın başında hangi bahrin kullanıldığı kırmızı mürekkeple yazılmış bir satırla belirtilmektedir. Böylece 12 hezec, 8 remel, 5 recez, 4 muzari, 3 hafif, 3 münserih, 3 mütekarib, 3 müctes, 2 matvî, 2 kâmil ile birer de tavil, mütedarik, seri' ve vafîr bahirleri kullanılmıştır. Başta verilen bahirlerin dışında her kıtanın sonunda hümayun beyti ile hangi kalıbın kullanıldığı tekrar belirtilmiştir.

Der-baħr-i hezec-i müemmen-i sâlim

....

mefâ'ılün mefâ'ılün mefâ'ılün mefâ'ılün

Beni şeydâ ider cânândaki ol ateşin simâ

Buna rağmen eserde çok fazla vezin hatası vardır. Zaten bu durum manzum sözlüklerin genel bir özelliğidir. Hatta Lügat-ı Nuriye'nin vezinlerinde hata olduğunu Tezyil-i Nuriye'nin giriş kısmında Nuri Osman da dile getirmektedir.

Namevzun idi ba'zı buhurunda da evzan

Ta'birde dahi var idi noksan heman

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Lügât-ı Nuriye toplam 551 beyitten oluşmaktadır. Bunun 56'sı giriş 7'si ise hatime beytidir. Tezyil-i Nuriye ise 330 beyit olup bunun 29'u giriş 9'u hatime beytidir. Eser toplam 881 beyitten meydana gelmektedir.

Eserde toplam 2304 Rumca kelime ve ibare geçmektedir. Bunun 1611'i Lügât-ı Nuriye'de, 693'ü Tezyil-i Nuriye'dedir. Sözlükte çok az bir kelimenin veya ibarenin Türkçe karşılığı verilmemiştir. Karşılığı verilmeyen kelimeler genelde özel adlar veya o yöreye ait yiyecek adları, bitki adları gibi kelimelerdir.

Hem Akroçorda bir köy Aroni⁴

....

Siyah kuzguni bir nev'i koçifali letafetlü

Yukarıdaki ayrı ayrı verilen iki mısranın birinde bir köy adı birinde de Girit'e özgü bir üzüm çeşidi verilmektedir. Lügât-ı Nuriye'nin bazı yerlerinde de Türkçe karşılığı verilmeden bazı Rumca cümleler yazılmıştır. Aslında eserin en zor kısımları buralardır. Çünkü ilerde değineceğimiz gibi daha birçok zorlukla beraber eser Girit lehçesiyle kaleme alındığından bu tarz yapıları çözmek hiç de kolay olmamaktadır.

Nahi panda osroso kıaymo ke pina

Ke pandaadis tokrasida napini⁵

Manzum sözlüklerde hedef öğretilmek istenen yabancı bir dilin bütün kelimelerinden ziyade o dile ait akla ilk gelen ve günlük hayatta kullanılan kelimelerin verilmesidir. Bunlar arasında başta gelmek, gitmek, yemek gibi temel kavramlar olmak üzere organ adları, sayılar, renk adları, akrabalık adları, fauna, flora vardır. Bunlara çekirdek kelimeler denir (Aksan 1996: 26). Biz de buradan hareketle üzerinde çalıştığımız eserin günlük konuşma dilini ne kadar yansıttığını görebilmek adına eser de geçen kelimeleri belirli başlıklar altında gruptandırdık. Kelimeleri "zaman adları, akrabalık adları, yiyecek ve içecek adları, giysi adları, hayvan adları, bitki adları, organ adları, özel adlar, renkler, sayılar, fiiller, dinî kavramlar, kelime grupları ile cümleler ve diğer kelimeler adı altında toplam 14 grupta inceledik. Tezyil-i Nuriye'de manzum sözlüklerde çok da karşılaşmadığımız elkap yapıları verilmiştir. İlerde üzerinde duracağımız bu ilginç yapıyı da dikkatlere sunmak için ayrı bir grup olarak ele aldık. İncelememiz sonucunda şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır.

Gruplar	LN. Kelime Sayısı	TN Kelime Sayısı	Toplam
dini kelimeler	46	1	47
zaman adları	39	4	33
giysi adları	29	0	29
akrabalık adları	14	0	14
hayvan adları	97	4	103
bitki adları	107	44	151
yiyecek ve içecek adları	72	9	81
özel adlar	17	54	71
organ adları	58	9	67

⁴ Hanya sancağı: Hanya kazası Akrotor nahiyesi Aroni köyü

⁵Na εχει παντα τοσο κρημο και πινει / Και παντα το κρασι να πινει (Daima özlem ve açlık içindesin/ Daima şarap içiyorsun)

sayılar	12	31	43
renkler	7	1	8
kelime grupları ile cümleler	63	119	182
fiiller	147	171	318
diğer kelimeler	903	227	1130
elkap	0	19	19
TOPLAM	1611	693	2304

Tablodan da anlaşılacağı gibi Nuri Osman Lügat-ı Nuriye’de herhangi bir yöntem gütmeyen aklına geldiği gibi kelimeleri sıralayıp gitmiştir. Bu yüzden de kelimelerde tekrara düşmüştür. Ayrıca bir dil için en önemli unsurlardan biri olan sayılar çok düzensiz ve yetersiz bir şekilde ele alınmıştır. Fiiller ise ilk bakışta yeteri derecede varmış gibi görünse de eserdeki mevcut kelime sayısını göz önüne aldığımızda elimizdeki rakamın çok yüksek olmadığı ortaya çıkacaktır.

Diğer kelimeler başlığı altında bu gruplara girmeyen bütün kelimeleri topladık. Sıfatlar, zamirler, maden adları, zirai aletler, hastalıklar, ev eşyaları vs gibi kelime çeşitleri bu gruba dâhil edildi.

Tezyil-i Nuriye ise daha düzenli ve birinci eseri tamamlayıcı niteliktedir. Her kıta kendi içerisinde tutarlıdır. Yani bir kıtada fiiller işleniyorsa o kıta da başka kelimelere mümkün olduğu kadar yer verilmemiştir. Yukarıdaki tablodan hareket edecek olursak Tezyil’in ağırlık noktasını fiiller, kelime grupları ile cümleler, özel adlar ve sayılar oluşturmaktadır. Rumca yapısına göre bükümlü dillerden olduğu için fiiller çekim esnasında farklı yapılarla bürünmektedirler. Bunu göz önüne alan Nuri Osman Tezyil-i Nuriye’de fiilleri farklı zaman çekimleri ile ele almıştır. Böylelikle okuyucuya dili öğrenme noktasında önemli bir kolaylık sağlamıştır. Hemen araksından da isim tamlaması ve sıfat tamlaması gibi kelime gruplarını ve çok da uzun olmayan cümleleri vererek okuyucunun öğrendiğini pekiştirmesini amaçlamıştır. Ayrıca kelimelerden yapılarla geçerek dilin daha girift olan diğer boyutunu göstermeye çalışmıştır.

Lügat-ı Nuriye’deki en büyük eksikliklerden biri olarak göze çarpan sayı adlarının verilmeyişi, Nuri Osman’ın da dikkatini çekmiş olmalı ki Tezyil-i Nuriye’de etraflı bir şekilde bu konu ele alınmış Rumca sayılar Türkçe karşılıklarıyla birlikte bir bölüm içerisinde sırasıyla verilmiştir.

Özel adlar ise Nuri Osman’ın Girit’i özellikle de Hanya’yı tanıtmaya istediğinden dolayı Lügat-ı Nuriye’den fazla bir sayıda burada geçmiştir. Girit’teki önemli yapılar, limanlar, koylar, güzellikleriyle ön plana çıkan köyler ve Girit’in etrafındaki adalar bu kısımda anlatılmıştır.

Çalışmada dikkatimizi çeken unsurlardan birisi de Osmanlı İmparatorluğunda elkap⁶ olarak geçen unvanların Rumcalarıyla birlikte verilmesidir. Bu tarz kelimeler özel kelimelerdir ve günlük konuşma dilini hedef alan bir sözlüğün içerisinde bulunması oldukça dikkat çekicidir. Bunun nedeni bizce Nuri Osman’ın Tezyil-i Nuriye’sini rütbeli dostlarıyla birlikte olduğu bir mecliste aldığı karar neticesinde yazmasındandır. Zira Tezyil-i Nuriye’nin girişinde Sadrazam Ragıp Paşayla aynı mecliste bulunmuş Seyfeddin Efendi adlı bir dostunun meclisinde bu Tezyili yazmağa karar verdiğini söylüyor. 12 beyitlik bir kıta içerisinde 22 elkap ve Rumca karşılıkları verilmiştir.

galiotatos mülük cünvanı kim şevketlüdür

krateotatos cihangir ma^cnası kudretlidir

⁶ Elkap: Devlet tarafından her hangi cinsten olursa olsun bir rütbe tevcih olunan kimseye, bu rütbenin cinsine ve derecesine göre verilen resmi unvan (Ünal, 2011: 222)

übbehetlü *ipsilotatos* refi^cü'ş-şandır

anigitos ya^cni kim sahibkıran sultandır

Eser üzerinde çalışılırken karşılaşılan en büyük zorluklardan biri hiç şüphesiz eserin Girit Rumcasıyla yazılmış olmasıdır. Giritlice de diyebileceğimiz Girit Rumcası Yunanca ile cümle yapısı her ne kadar aynı ise de arada çok sayıda farklı sözcüklerin bulunması nedeniyle bazı cümlelerin saf Yunanca konuşan karşı tarafça anlaşılmakta zorlanıldığı bir gerçektir. Bunun yanında Girit Rumcasıyla Yunanca arasında ses farklılıkları da bulunmaktadır. Çoğunlukla kullanımda k- > ç-, -y->-j-, -g->-c- ve -h->-ş- harf değişikliklerine rastlanır (Bilgehan, 2011: 21). Osman Nuri'nin eserinde de Rumca/Yunanca sözlüklerde bulamadığımız birçok kelimenin yanında Türk Dili Kurumu'nda bulunan 193 numaralı nüsha ile Çorum Hasan Paşa İlk Halk Kütüphanesinde bulunan Tezyil nüshasında h>ş ses değişikliğine uyularak Yunanca h (x = hi) ile geçen kelimeler ş ile yazılmıştır. Birkaç yerde s (σ/ς = sigma) sesinin de ş ile yazıldığı görülmektedir. (*axili* > aşili 'dudak').

Bunun dışındaki sessiz harfler genel itibarıyla karşılıklarıyla verilmiştir. Ancak peltekliklerinden dolayı δ (delta) harfi peltek z (ذ), θ (tita) harfi ise peltek s (س) ile gösterilmiştir. Ayrıca sessiz harfler noktasında kelimeyi tespit etmekte karşılaşılan bir diğer sorun ise Rumcanın yapısından kaynaklanan bir sorundur. Çünkü Rumcada, bazı farklı durumlar hariç, yan yana gelen iki sessiz tek sesli imiş gibi okunur. Manzum sözlüklerdeki kelimeler de okunduğu gibi yazıldığından içerisinde aynı cinsten iki sessizi yan yana barındıran kelimelerin tespiti oldukça zordur.

Rumcanın Arap harfleriyle yazılması sesliler noktasında da ayrı bir sıkıntı meydana getirmektedir. Bilindiği gibi sesliler yönünden çok kısıtlı olan Arap alfabesinin Rumcada bulunan ve on bir çeşit harf veya harf bileşeni (α alfa, ε epsilon, η ita, ι yota, ο omikron, υ ipsilon, ω omega, α, ε, ο, ου) ile gösterilen seslileri karşılama zaten beklenemez. Bu da eser üzerinde çalışan bir kişinin bilemediği bir kelime için sözlüğe baktığında bütün ihtimalleri göz önünde bulundurması demektir ki çok zahmetli ve zaman alan bir iştir. Ortaylı'nın da dile getirdiği gibi "Yunanlılık geçmişle özdeşleştirilmiş ve tıpkı Türklerin Osmanlıcası gibi konuşulmayan bir dil ve yaşayan telaffuzla bağdaşmayan bir imladan oluşan katarevusa⁷, edebi dil olarak muhafaza edilmiştir. Yunanlının hayatındaki bu dil ikiliği bu güne kadar uzanan siyasal ve kültürel bir sorundur" (2006, 81). Bu yüzden de tarihi Rumca/Yunanca ile hem de Arap harfli olarak yazılmış bir metin üzerinde çalışmak hem çok emek ve zaman isteyen hem de hata payı yüksek bir iştir.

Sonuç olarak, ortaya çıkan kelime sayısına ve kelimelerin dağılım tablosuna baktığımızda Lügât-ı Nuriye ile Tezyil-i Nuriye günlük konuşma seviyesinde Rumca'yı öğrenmek için yeter derecede kelime ve bilgiyi bizlere sunmaktadırlar. Bunun yanında eserde geçen kelimeleri dikkatli bir gözle incelediğimizde Nuri Osman Hanyavî'nin dönemine göre iyi bir eğitim aldığı ve kültürlü bir insan olduğu da ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Azmi (2003): Yunanca – Türkçe Türkçe – Yunanca Sözlük, İstanbul: Alfa Yayınları
- _____ (2003): Türkçe Açıklamalı, Dilbilgisi Uygulamalı Modern Yunanca İstanbul: Fono Yayınları
- AYDIN, Abdullah (2009): Hanyalı Nuri Divanından Hareketle Giritli Şairlere Ek, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi XXVI-/2009-Güz s.45-58.

⁷ Katarevusa (καθαρεύουσα): Son zamanlara kadar Yunanistan'ın resmi dili olan ağdalı Yunanca.

- BİLGEHAN, Hakkı (2011): Girit, İzmir: Barış Yayınları.
- ÇAĞIRAN, Önder (2000). Ferišteoğlu Sözlüğü Üzerine Bir Dil İncelemesi. Kayseri.
- ÇELGİN, Güler (2011): Eski Yunanca-Türkçe Sözlük, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- ÇINAR, Bekir (2007). Miftâh-ı Lisân Manzum Türkçe-Fransızca Sözlük. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DOĞAN, Aksan (1996): Türkçenin Sözcükleri, Ankara, Engin Yayınları.
- DURŞUN, Mehmet (2005). Manzum Sözlükler ve Tuhfe-i Âsım. International Journal of Central Asian Studies, Volume 10-1, Editor in Chief: Choi Han-Woo, The International Association of Central Asian Studies Intitute of Asian Culture and Development, p. 197-216, Korea
- ERİK, Bayram Ali (1982): Tuhfe-i Nuriyye ve Zeyl-i Tuhfe-i Nuriyye, Ankara: Hacettepe Üniversitesi (Basılmamış Lisans Tezi).
- FARDİ, K. T., (1860): Hazine-i Lügat-ı Rumiye vü Osmaniye, İstanbul, Anatoli Matbaası.
- ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Γ., ΣΙΑΠΕΝΟΥ, Ε Αγγλο-Ελληνικό, Αθηναι: Π. Κουτσουμπός.
- GÜLHAN, Abdülkerim (2005). Manzum Sözlük Nazmü'l-Leâl'in Dil ve Üslup Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Celal Bayar Üniversitesi II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi*, 11-12-13 Kasım. Manisa.
- GÜNŞEN, Ahmet (2009) 18. Yüzyıla Ait Manzum Bir Türkçe-Rumca Lügat: Tuhfe-i Nûriyye, V. Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu, 16-18 2009 (basılmamış) (Kaynak: http://www.dilbilimi.net/2009_harun_tolasa_sempozyumu.pdf).
- HΛORÏDÏS, Yanko (1899): Kamus-ı Osmani, Türkçe Rumca Lügat İstanbul: Ektog Matbaası,
- HOLTON, David; MACKRÏDGE, Peter; WARBURTON-Philippaki Irene (2007): Greek A Comprehensive Grammar of the Modern Language, London: Routledge.
- _____, (2008): Greek An Essential Grammar of the Modern Language, London: Routledge.
- İLHAN, Seyfettin (1997). Şemsi, Cevâhirü'l-Kelimât (Mukayeseli İnceleme). Fırat Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi (2005). Tuhfe-i Şahidi: Muğlalı Şahidi İbrahim Dede (Farsça-Türkçe manzum sözlük). Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- KÂMÎ, Hüseyin (1887): Kelimât, Türkçeden-Rumcaya, Hanya: Mekâtib-i İslâmiye Matbaası.
- KARA, İsmail (2006): Hanya/Girit Mevlevîhânesi, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPATZAS, Λεωνίδας; TUNCAY, Faruk, (1994): Ελληνο Τουργκικο Λεξικο – Yunanca Türkçe Sözlük, Αθήνα: Ροδαμός Εκδοσεις
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, “Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Remzî”, Millî Kültür, sayı: 74, Temmuz 1990, 60-61.
- KARTAL, Ahmet (2003). Tuhfe-i Remzî. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KILIÇ, Atabey (2006). Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sûbha-i Sıbyân. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı) S. 20, s. 65-77. Kayseri.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- _____ (2007a). Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Vehbî. *Turkish Studies*, Volume 2/2 s. 410-475., Spring. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi4/kilicatabey.pdf>
- _____ (2007b). Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin). *Turkish Studies*, Volume 2/4 s. 516-548., Fall. <http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi6/34kılıçatabey.pdf>
- KIRBIYIK, Mehmet (2007); Yûsuf Hâlis, Miftâh-ı Lisân Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük, İstanbul: Beşir Kitabevi
- KURTOĞLU, Orhan (2006): Nuri Osman Hanyavî, Girit Şâirleri, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÜLEKÇİ, Numan; KARABEY, Turgut (1990). Sünbülzâde Vehbî, Tuhfe (Farsça Türkçe Manzum Sözlük), Erzurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- MCCARTHY, Justin (1998). Müslümanlar ve Azınlıklar, İstanbul: İnkîlap Yayınları.
- MİLYOPOLOS, Yanko P. (1894): Lügât-ı Türkiyye Rumiyye, İstanbul.A. K. Yerardu.
- MUHTAR, Cemal (1993). İki Kur'an Sözlüğü Luğat-ı Ferišteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî. İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- OHANİ, Yorgaki (1897) Ta'lim-i Lisan-ı Rumi, İstanbul: Kasbar Matbaası.
- ÖLKER, Perihan (2009a): Klâsik Edebiyatımızda Manzum Lügat Geleneği Ve Mahmûdiyye, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/4 Summer 2009, s.873-888.
- ÖLKER, Gökhan (2009b): Rumca Türkçe Manzum Sözlük Tuhfetü'l-'Uşşâk, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/4 Summer 2009, s.856-872.
- ÖZ, Yusuf (1996). Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler. Ankara Üniversitesi SBE (Yayın Aşamasında Olan Doktora Tezi)
- ÖZTAHTALI, İbrahim, İmran (2004).Lâmi'î Çelebi ve Lügât-ı Manzûmu (Tuhfe-i Lâmi'î), Bursa: Gaye Kitabevi.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (2003): Rumca-Türkçe Mûlemma Mani Tarzı Söylenmiş Şiirler Üzerine, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Prof. D. A. Bican Ercilasun Armağanı, Konya.
- PANAYİOTİDİS, Yuvanaki (1897): Kamus-ı Rumi, Rumcadan Türkçeye Lügat, İstanbul: Panayotidis Matbaası.
- REDHOUSE, Sir James (2001). A Turkish And English Lexicon, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TEMASTOKLİ Ahtena (1896): Kamus-ı Osmani, Rumcadan Türkçeye Lügat, İzmir: Amaltiya Gazetesi Matbaası Yayınları.
- TİNİDİ, Kostan Paşa (1891): Usul-i Lisan-ı Rumi, Neologos İstanbul: Matbaası.
- ÜNAL, Mehmet Ali (2011): Osmanlı Tarihi Sözlüğü, İstanbul, Paradigma Yayınları,

---

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

